

gének közös vonása az, hogy úgy a német megszállás, majd a partizánhatalom alatt a legtöbb esetben az 1894-es magyar házassági törvény 80-ik paragrafusának különböző szakaszai alapján kérték a válás kimondását.

A hatalmi érdekek előtérbe kerülése, az örület abszurdításának egyik igen érdekes példája a kötetben részletesen ismertetett német Holczer, született Grafius Herta válópere, férje, a zsidó-származású Karl Holczer ellen (Zsidó férjek, német és magyar feleségek – Egy zsidó férj és egy német feleség (11 933. számú akta) 229–234.) Nem mélyednénk itt és most el a per részleteinek ismertetésében, csupán arra a paradox helyzetre kívánunk rámutatni, ami a per körül kialakult. A tárgyalás során a válópert indító feleség a lányának és magának is részt követelt a vagyonból. Csakhogy, ekkorra a zsidótörvények értelmében Karl vagyona elkobzásra került, ő maga pedig már koncentrációs táborban raboskodott. Így a perelt fél már nem a rabságban szenvedő férj, hanem a német birodalom lett, amely az adott helyzetben az elkobzott vagyont birtokolta, azaz, a perbe bevont német hatóságok vitatták el a német származású feleség vagyoni jogi követeléseit.

Az 1944-es fordulatot követően aztán felcserélődtek a szerepek, s immáron a németiséghez való tartozás jelentett nem egy esetben elviselhetetlen terhet. Ismétlődtek az 1941–1944 közötti válóperek, csak éppen fordított előjellel, de megkezdődnek a fordított, immáron a németek kárára történő vagyonelkobzások is, s mint arra már utaltunk, nem egy esetben olyanok is bajba kerültek, akik zsidók, vagy magyarok voltak, csak éppen a nevük volt német. Az állampolgárság és a múltból való elbocsátás egyéni tragédiáinak a bemutatásán túl a szerző szót ejt a németiséget ért megtorlásról, a Kulturbundról, a DMKSZ (Délvidéki Magyar Közművelődési Szövetség) és a BMKSZ (Bánsági Magyar Közművelődési Szövetség) jogi besorolásáról, megítéléséről is.

Megannyi emberi sors, személyes dráma, tragédia, politikai per, néha sikeres fordulattal véget ért valós történet bemutatása mellett Várady kötetének olvasása során nem egy esetben Márai jut eszünkbe. Nem véletlenül, mert akárcsak a nagy író, úgy kötetünk szerzője is bizonyos értelemben élő szemtanúja, szemlélője társadalmi osztályának, ebben az esetben a szebb kort megélt, kulturális élettől pezsgő, polgári Becskerek — a zsidók, a németek, s — napjainkban a magyarság eltűnésének. Váradyban ennek ellenére sem működnek az indulatok, kiegyensúlyozottságával és objektivitásával ő csak a múlt hírvivője kíván lenni, s ezt végül maradéktalanul teljesíti is.

Bízunk benne, hogy a most megjelent kötetnek hamarosan lesz folytatása is, annál is inkább, mert a precíz és közérthetően bemutatott jogi esetek mentén hiteles, világos rálátást, történelemképet kapunk egy olyan vidékről és tájról, amely az elmúlt időszakban — megítélésünk szerint igazságtalanul — elkerült, vagy talán sosem volt igazából az érdeklődés fókuszában.

Dévavári Zoltán

DAS HABSBURGER-TRAUMA

Das schwierige Verhältnis der Republik Österreich zu ihrer Geschichte
Clemens Aigner – Gerhard Fritz – Constantin Staus-Rausch (Hg.)
Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar, 2014. 147 o.

A HABSBURG-TRAUMA

Az Osztrák Köztársaság kínos viszonya saját történelméhez

Robert Kriechbaumer

ZWISCHEN ÖSTERREICH UND GROSSDEUTSCHLAND

Eine politische Geschichte der Salzburger Festspiele 1933–1944
Böhlau Verlag, Wien-Köln-Weimar, 2013. 445 o.

AUSZTRIA ÉS NAGY-NÉMETORSZÁG KÖZÖTT

A Salzburgi Ünnepi Játékok politikai története

KÉT KÖTET A MONARCHIA TOVÁBBÉLÉSÉRŐL A KÖZTÁRSASÁGI AUSZTRIÁBAN

Lassan száz éve, hogy a darabokra szabdalt/szakadt Monarchia helyén önálló nemzetállamok jöttek létre, mégis a köztársasági Ausztria Habsburgokhoz való viszonya máig ellentmondásos. Egyrészt Mária Terézia vagy Ferenc József a mai állam identitásának is nélkülözhetetlen,

bár — főleg az utóbbi esetében — nem kritika nélkül elfogadott eleme, ugyanakkor a hivatalos Ausztria nem igazán tudja, mit kezdjen a dinasztia leszármazottaival, a Habsburg-család élő tagjaival. Ennek ékes bizonyítéka nem csupán a Habsburg-törvények elfogadása az első világháború után, vagy Habsburg Ottó állampolgárságának ügye a múlt század hatvanas éveiben, hanem az a tény is, hogy a legutóbbi időkben is heves viták folytak arról, kandidálhat-e a szövetségi elnöki posztra Habsburg jelölt.

2012 márciusában a *Maximiliana* katolikus osztrák monarchista szervezet szimpóziumot rendezett a bécsi *Schottenstift* bencés apátságában. Kilenc előadó próbálkozott meg azzal, hogy különböző, részben vállaltan szubjektív nézőpontok felől közelítve, néhol provokatív kérdésfelvetésekkel új irányt szabjon a köztársasági Ausztriában a Habsburg-múltról szóló diskurzusnak. A tanácskozás ötlete *Habsburg Ottó* 2011. júliusi bécsi temetésén, az ottani, illetve a búcsúztatás előkészületei során szerzett tapasztalatok birtokában született meg. Talán — gondolták a szervezők — ideje lenne megszüntetni, vagy legalább az összes *pro* és *kontra* higgadt megvizsgálásával enyhíteni azt az abszurd kettősséget, hogy az alig százéves köztársaság a Babenbergeket, majd hat-száznegyven éven át a Habsburgok által formált és 1918-ban megtagadott, minden rosszért felelőssé tett, majd 1945 után ismét rémképpé vált monarchia, egyfajta történelmi *Disneyland* klisékkel terhelt biodiszkritek között kifejezetten jól érzi magát. *Manfried Welan* jogász professzor írja, hogy az állam politikai és jogi intézményei olyannyira a monarchikus múltban gyökereznek, hogy — *Erhard Busek* néppárti politikus *bonmot*-ját idézve — a köztársaságot csupán a *Zentralfriedhof* szövetségi elnöki kriptája idézi.

Gondoljunk csak bele, 2011 júniusáig, a Habsburg-család és minden egykor regnált uralkodócsalád tagjait a szövetségi elnöki posztra való kandidálástól eltiltó törvényi rendelkezés feloldásáig elvileg minden pályázótól elvárható lett volna, hogy részletes családfával igazolja megfelelő, nem arisztokrata származását. Az utolsó Habsburg trónörökös gyászszertartásán *Heinz Fischer* szövetségi elnök és *Werner Faymann* szövetségi kancellár mellett számos vezető osztrák politikus vett részt a *Stephansdomban*, ugyanakkor a *Kapuzinergruft* felé haladó gyászmenetben már egyiküket sem láttuk. Még a végén monarchistának titulálták volna őket.

A budapesti Andrásy Egyetemen is oktató *Dieter A. Binder* professzor írásában azzal foglalkozik, hogyan jutnak el az 1918 őszi évekhez tényeit — monarchikus meggyőződésük ellenére — villámgyorsan akceptáló, és a Habsburgoknak a történelem színpadáról való csendes lelépését célzó stratégiát képviselő keresztényszociális erők a Monarchia felbomlását követő két évtizedben a legitimitizmussal való ismételt kokettálásig. Ennek kapcsán arra hívja fel a figyelmet, hogy a nevezetes *Habsburgergesetz* nem értelmezhető csupán *I. Károlynak* a trónról (és nem az államügyekben való részvételtől) való lemondástól ódzkodó magatartására adott reakcióként vagy a múlttal való radikális szakításként, hanem azt is számításba kell venni, hogy 1918/19 *anschluss*párti politikájának is egyik meghatározó eleme volt a Habsburgok visszatérését egyszer és mindenkorra meggátoló törvény.

Aztán a harmincas években ismét csak eszközzé vált a dinasztikus múlt, az istentelen porosz nemzetszocializmussal szemben az osztrák állami identitás erősítésének eszközévé. Mivel a köztársaságot megfojtó és az ellenzéket is kiiktató politikai elit belpolitikai értelemben gyakorlatilag bármit megtehetett, szépen lassan elkezdtek játszani egy restauráció gondolatával, amely a dunai népek gazdasági unióján keresztül akár egy Habsburg-patronátus alatt létrejövő katolikus Közép-Európához is elvezethetne. Erről persze a Monarchia utódállamait is meg kellett volna győzni, Németországról nem is beszélve.

A következő három tanulmányban Habsburg Ottó egykori munkatársai a nagykorúvá, majd nagy európaivá váló családfő biztonság- és katonapolitikai kérdésekben — az Osztrák–Magyar Monarchia multinacionális hadseregétől az Európai Unió multinacionális hadseregéig vezető úton — elfoglalt álláspontját, a második osztrák köztársaság „*Habsburg-kannibalizmusát*” és a szociáldemokraták Habsburg-ellenes, a saját belső válságukról a figyelmet elterelő kampányát mutatják be. Olvashatunk még arról, hogy utóbbiak talán meg sem kísérelték volna a köztársaság kikiáltását, ha még Ferenc József ült volna a trónon, hogy egy japán kisiskolás a mangáknak köszönhetően többet tud Marie Antoinette-ről, mint egy osztrák érettségiző, és hogy a szövetségi elnököt egyáltalán nem zavarja az állami étkészleten feltűnő kétféjű sas. Eközben Ottótól haláláig megtagadták még a nevének a helyes használatát is. *Otto Habsburg* ugyanis — német állampolgár is lévén — *Otto von Habsburg* volt, de ez a „von” ütközött a nemesi címek viselésének osztrák tilalmával.

De megtudhatjuk azt is a kötetből, miért hangzott/hangozhatott el több szociáldemokrata gyűlésen a „*Császári fenség, kedves elvtársak!*” megszólítás, miért nagy tisztesség még egy kutyá-

nak is Bad Ischl császári villájában megszállni, miért kellett bezárni az ottani fürdőt a húszas években déli tizenkettő és egy óra között *Mária Valéria* főhercegnő kérésére, és hogy *echte* arisztokrata körökben miért nem dívik a *Mahlzeit* és a *Prost*. Természetesen ennél magvasabb gondolatok is helyet kapnak, így például Habsburg Ottó kedvelt (vadász)mondása, a *Nicht geschossen ist auch gefehlt!* (azaz: Nem löni ugyanaz, mint mellélőni, vagy másként: Lövés nélkül is célt lehet téveszteni). Ezzel jellemezte a Habsburgokat korábban kísértő, megkésve és akkor is tétován cselekvő magatartással való szembefordulását.

De ez nem azt jelentette, hogy 1938 márciusa után bármikor komolyan gondolt volna az osztrák belpolitikai viszonyok totális felforgatására, a monarchia államformájának *formális* bevezetésére. Nem kívántak a Habsburgok újabb privilégiumokat, de elvetettek mindenféle kisszerű és méltatlan diszkriminációt is. Ottó még abszurd módon a saját családjához való tartozásról is lemondott (sőt ő maga a vagyoni kérdéseket sem helyezte előtérbe) és a köztársaság hű polgárának vallotta magát, csak, hogy végre hazatérhessen ősei földjére. Az is igaz ugyanakkor, hogy az 1961-ben aláírt, amúgy valóban kissé nevetésesnek tűnő lemondó nyilatkozatot egyszerű cetlinek tekintette, és az állam tartalmi átalakítása Habsburg-irányítás alatt minden bizonnyal egy kvázi monarchiát eredményezett volna.

A kötet végén *Karl Habsburg-Lothringen* új mottót — az új kor szellemének megfelelően a német *Wir sind Helden* nevű pop-rock zenekar egyik nótájának címét — talált a Habsburg-család jövőbeli szerepével kapcsolatban: *Wir sind gekommen, um zu bleiben*. Azaz azért jöttek, hogy a folyamatosságot, a stabilitást és a biztonságot képviselve Európa multikulturális soknemzetiségű államában maradjanak is, azaz történelmi tapasztalataik és kétségtelen hibáik mellett is tetten érhető érdemeik birtokában saját eszközeikkel továbbra is formálják az öreg kontinens arculatát. 2011. június végén az osztrák szociáldemokrata-néppárti koalíció feloldotta a Habsburgok szövetségi elnökké választásának törvényi tilalmát. Izgalommal várhatjuk 2018-at, a következő szövetségielnök-választást a szomszédban.

*

A huszadik századi osztrák történelemben otthonosan mozgó professzor, Robert Kriechbaumer legújabb kötetében szűkebb pátériája, Salzburg kultúrpolitikai portréját, illetve a Salzburgi Ünnepi Játékok politikai történetét rajzolja meg két nagy, a hivatásrendi (1933–1937/38) és a nemzetiszocialista Ausztria (1938–1944) időszakát gazdag — nem csupán a játékok művészeti-turisztikai összefüggéseire fókuszáló, hanem a kül- és belpolitikai konstelláció változásait is vizsgáló — levéltári forrásanyag segítségével bemutató fejezetben.

1918. május elsején ünnepelték a Habsburgok családi hatalmát megalapozó *I. Rudolf* születésének hétszázadik évfordulóját. Ebből az alkalomból már 1914-ben tervek születtek egyrészt a svájci Aargau kantonban található ősi *Habichtsburg* hű másolatának a dinasztia történetét elmesélő múzeum formájában történő felállításáról a Kahlenberg csúcsán, másrészt egy Habsburg Ünnepi Játékok alapítása céljával egy bizottságot is felállítottak. A hű bécsiek tíz koronás részvételi jegyek vásárlásával járulhattak volna hozzá a projekt megvalósulásához. A szarajevói pisztolylövések aztán más irányt szabtak az eseményeknek. Az első világháborút lezáró saint-germaini, Ausztria Trianonját eredményező békeszerződést 1920. július 16-án ratifikálták. Egy hónap múlva, augusztus 22-én került sor első ízben a Salzburgi Ünnepi Játékokra, amellyel az egykori Habsburg Monarchia utódállama kulturális értelemben magára talált, előre menekült a múltjába. Az alapítók között ott találjuk *Max Reinhardt*-ot is, akinek már az első világháborús tervekben is meghatározó szerepet szántak. (A második világháború után is meglepő gyorsasággal — persze, karcsúbb programmal — éledt újjá Salzburg, 1945. augusztus 12-én tartották a játékok ünnepélyes megnyitóját.)

Kriechbaumer alaptézise úgy állítható fel, hogy az osztrák keresztényszociális politikai elit Salzburgot a keresztény-katolikus hivatásrendi államnak a nemzetiszocializmussal szembeni kulturális-intellektuális és végeredményben — más eszköz nem lévén — az egyre nemzetközibbé váló publikum előtt a művészet fegyvertárával vívott politikai ellenállásának szimbolikus, központi helyszíneként pozícionálta. Ennek megfelelően nem is elsősorban a művészeti eseményekre, hanem a politikai keretfeltételek változására, azoknak a játékok programjában való megjelenésére kívánt fókuszálni. Az *Engelbert Dollfuss* és *Kurt von Schuschnigg* vezette osztrák kormányok az új kormányzati rendszer bevezetésével egyrészt a gazdasági válság legyűréséhez szükséges nagyobb mozgási szabadságot kívánták megszerezni, ugyanakkor az osztrák ideológia meghir-

detésével egyfajta hazafias ellenmodell is kínáltak a nemzetiszocialistákkal szemben, és ebben Salzburgnak természetesen kiemelt szerep jutott.

Ezt a Salzburg földrajzi fekvéséből és a játékok vonzerejéből adódó kultúrpolitikai jelentőséget Berlin is felismerte, és változatos eszközökkel (az osztrák turizmusra csapást mérő nevezetes, valóban drasztikus hatású ezermárkás sorompótól kezdve a propaganda bevetésén át egészen a bombamerényletek elkövetéséig) dolgozott a lebonyolítás megakadályozásán és ezáltal az osztrák politika destabilizálásán. Az Anschluss után Salzburg ismét csak egyfajta ellenpólus-szerepbe kényszerült, a becsúszó *Joseph Goebbels* az egymással a kultúra területén is vetélkedő nemzetiszocialista potentátok versengésébe beszállva — egy *Mozart* művei köré csoportosított, ugyanakkor mégsem osztrák és semmi esetre sem bécsi színezetű program összeállításával — egy második, vagy egy új Bayreuth dicsőségére áhítózott (ahol még *Friedrich Schiller* is a nemzetiszocializmus előfutára lett, és *Mussolini* történelmi drámáját is műsorra tűzték). Eközben a város — a színpalak és lehúzott függönyök mögött — Európa sorsát befolyásoló politikai találkozók színhelyévé is vált. *Hitler* Obersalzberg közelsége ellenére csak egyszer vett részt a játékokon, *Mozart Don Giovanni*-ját tekintette meg és a színház átépítési terveit véleményezte 1939 augusztusában, a Birodalom hivatalos vendégházává átalakított klessheimi kastély látogatói a nagyközönség elől elzárt pályaudvarra érkeztek. (Itt fogadta a Führer többek között *Horthy Miklós* kormányzót két, feszült hangulatú találkozón, 1943 áprilisában és 1944 márciusában.)

Ez a politikai stratégia és eseményvázlat néhány ponton — főleg az 1938-ig terjedő időszak vonatkozásában — pontosításra, illetve korrekcióra szorul. Bár elfogadható, hogy a szerző az 1933/34-ben meghonosított és Európa által magára hagyott új hivatásrendi berendezkedést egyfajta korai *résistance*-mozgalomként írja le (ez az osztrák történeti identitásnak meghatározó eleme), ugyanakkor magát a berendezkedést nem lehet csupán egy szimpla eszközként, a mozgáster bővítése céljával megvalósított alkotmánymódosításból kinövő, egyre több fasiszta kellekkel felruházott, a nemzetiszocializmussal versenyezni óhajtó állammodellként láttatni. Elég csupán arra utalni, hogy a többek között *Othmar Spann* által fémjelzett osztrák szociológiai iskola már a húszas évek kezdetén felvetette, majd *XI. Piusz* pápa *Quadragesimo anno* című enciklikájá megerősítette a hivatásrendiség bevezetésének szükségességét.

Bár nyilvánosan kevés valósult meg a lefektetett elvekből, de az 1933/34-es alkotmányos puccs kezdő lépései között szerepelt a (főleg baloldali) politikai ellenfelek (részben fizikai) kiiktatása is, ezt pedig nemigen növelhette a kormányzat elfogadottságát és belső bázisát. Ausztriában a szociáldemokratákkal történt leszámolás után előbb tiltották be a kommunista pártot, mint a nemzetiszocialista mozgalmat. 2010-ben kilencvenhét osztrák kutató, történész, politológus és társadalomtudós követelte nyílt levélben a dollfussi diktatúra áldozatainak rehabilitálását. Kriebauber gyaníthatóan nem volt az aláírók között.

Az ünnepi játékok megrendezése az osztrákok számára nem csupán a zene és a színház messze földön híres földi paradicsomát valósította meg, hanem ténylegesen politikummá, kormányülések gyakori napirendi pontjává vált. Ugyanakkor az vitatható, illetve a nagyszámú forrás, látogatottsági és egyéb adat ellenére sem nyer igazolást a kötetben, hogy valójában milyen jelentőséggel bírt Salzburg az osztrák népgazdaság szempontjából. Ráadásul a költségek visszafogását nem csupán a német „zavaró repülések” eredményezték, hanem az osztrák államháztartás helyzete, sőt a játékok költséghatékony megrendezésének igénye is.

Másrészt a főleg osztrák dokumentumok a német kultúrpolitika valós, az osztrák identitást általában, és nem elsősorban Salzburg vonatkozásában is gyengíteni szándékozó elképzeléseiről és konkrét lépéseiről nemigen szólnak. Azt is fontos rögzíteni, hogy az ún. osztrák ideológia propagálására bevetett eszközökkel manapság egy kis faluban sem lehetne sikeresnek lenni, továbbá a lassan formálódó nemzeti tudat a harmincas években csupán addig jutott el, hogy Ausztriát a második, jobb német államként, az igazi német kultúra otthonaként definiálta. Eközben persze — az osztrák politika objektíve szegényes kelléktárának fényében — tényleg lehetett az átlagpolgárnak olyan érzése, illetve a politika formálóinak olyan szimbolikus szándéka, hogy évente másfél hónapra Salzburg legyen Ausztria tényleges fővárosa. Még akkor is, ha a program alapvetően kitartott a német-nemzeti, katolikus-konzervatív és regionális-népies értékek mellett.

Persze, részben érthető a szerző igyekezete, hiszen kezdetben a játékok 1933 és 1937/38 közötti politikai történetét tervezte megírni és csak a Salzburg városa által biztosított, a város és a tartomány nemzetiszocialista időszak alatti történetének kutatására szolgáló projekt tette lehetővé olyan mennyiségű anyag összegyűjtését, amivel túlterjeszkedhetett az eredeti intervallumon. Ennek során aztán gyakran olyan epikus hosszúságú idézetekkel is operál, amelyek — mivel

tipográfiaiilag nem különülnek el — gátolják az amúgy számtalan érdekes adattal és információval megtűzdelt tanulmány olvashatóságát.

Magyar szerzők műveit nem játszották a tárgyalt időszakban Salzburgban, csak *Kodály Zoltán* 1923-ban, Pest, Buda és Óbuda egyesítésének ötvenedik évfordulójára írt *Psalmus Hungaricus*-a merült fel a magyar kultúrpolitika javaslataként. A fellépők között is csupán az 1937-ben a bécsi *Staatsoper*hez szerződött *Réthy Eszter* szoprán énekesnő képviselte hazánkat. Illetve *Horthy Miklós* kormányzó, aki 1936 augusztusában *A nürnbergi mesterdalnokok* előadását hallgatta meg annak az *Arturo Toscanin*nek a vezényletével, aki vérbő nacionalistából lett a salzburgi kultúrpolitikai ellenállás vezéralakjává. Az 1938 után, az egyre rövidebb, a hadimorál javításának céljával rendezett „háborús játékokon” itt fellépett magyarok között említést érdemel a nemzeti-szocialista sajtó által folyamatosan támadott *Lehár Ferenc*, aki Hitler támogatásával a „német operett mesterévé” avanszált.

A korábban jelzett észrevételek nem változtatnak azon a meggyőződésen, hogy a korszak politikai és kultúrtörténetének szakavatott ismerőjeként *Kriechbaumer* professzor nagyszámú szakirodalmi bázison és levéltári forráson nyugvó, széles kontextusba helyezett, a történeteket olykor perenyi pontossággal felidéző, alapos és izgalmas munkát tett le az asztalra. A két kötet azt igazolja, hogy az osztrákok nem szabadulnak egykönnyen, de talán nem is akarnak nagyon szabadulni az egykori nagyságot garantáló dinasztikus múlt árnyékától.

Fiziker Róbert

Eric Gobetti

ALLEATI DEL NEMICO

L'occupazione italiana in Jugoslavia (1941–1943)

Laterza, Bari, 2013. 196 o.

EGYÜTT AZ ELLENSÉGGEL

Az olasz okkupáció Jugoszláviában, 1941–1943

1918. december 1-jén kikiáltották a Szerb–Horvát–Szlovén Királyságot, vagy ismertebb, 1929-ben hivatalossá lett nevén Jugoszláviát. Mivel az új állam veszélyeztette Olaszország adriai egyeduralomra és balkáni térnyerésre irányuló terveit, az olasz külpolitika elsődleges célja a megalakulást követően Jugoszlávia felbomlasztása lett. Ezt az irányvonalat gyakorlatilag a „nagy háború” végétől Olaszország második világháborúból való, 1943. szeptember 8-án bekövetkezett kiugrásáig követte az olasz politikai elit. A délszláv összeomlás érdekében Olaszország nemcsak az ebben szintén esetlegesen érdekelt államokkal — így Magyarországgal és Romániával — igyekezett szövetséget kialakítani, hanem kereste a kapcsolatot a Jugoszlávián belüli, szeparatizmusra törekvő elemekkel, vagyis többek között a horvát usztasa-mozgalommal is.

Eric Gobetti több olyan könyv (*Dittatore per caso. Un piccolo duce protetto dall'Italia fascista. L'ancora del Mediterraneo*, Napoli, 2001; *L'occupazione allegra. Gli italiani in Jugoslavia (1941–1943)*, Carocci, Roma, 2007.) szerzője, melyek a Jugoszlávia 1941 áprilisában bekövetkezett német lerohanását követően létrejött, és egészen az 1943-as olasz kapitulációig fennálló Független Horvát Államról szólnak. A német–olasz támogatással megalakult bábállam élén az usztasa „Poglavnik”, azaz a „Nemzetvezető”, Ante Pavelić állt. Olasz szempontból ez az időszak tekinthető az usztasáknak 1929 óta nyújtott támogatás megkoronázásának. *Gobetti* azonban nemcsak az olasz sikerek, hanem a *Josip Broz Tito* által vezetett partizánharc bemutatását is célul tűzte ki, ami — mint megállapítja — a kiugrást követő német megszállás idején modellül szolgált Olaszország partizánjainak (IX.). De képet kapunk a Dra a *Mihailović* által vezetett csetnik-mozgalom jelenlétéről is a horvát államban.

A felhasznált források bősége mutatja, hogy *Gobetti* könyve hosszas kutatómunka terméke. Áttekintette mind az olasz nemzeti, külügyi és szárazföldi katonai levéltárak, mind pedig a belgrádi, zágrábi és ljubljani intézmények iratanyagát, és forráskiadványokra is támaszkodott. Láthatóan jól ismeri a téma historiográfiáját, amit a csaknem húsz oldalas irodalomjegyzék bizonyít. Az általa forgatott monográfiák és tanulmányok között szép számmal találhatók olasz, horvát, szerb, angol és francia nyelvű munkák is. Annak érdekében, hogy árnyaltabbá tehesse és szí-